

Maahanmuuttajien elinolot Suomessa

SEPPO PAANANEN

Suomi on hyvin tuore maahanmuuttomaa. Toisen maailmansodan jälkeen Suomi pysyi suljetuna aina 1980-luvulle saakka, jolloin Suomeen alkoi tulla pakolaisia ja inkerinsuomalaisia (suomensukuisia). Suomen maahanmuutolle on edelleen tyypillistä se, että pakolaiset ja suomensukuiset muuttajat lähialueilta Venäjältä ja Virosta ovat suurimmat maahanmuuttajaryhmät. Suurin pakolaisryhmä eli somalialaiset ovat ”maahanmuuttopuumin” alusta saakka olleet suurimman huomion kohteena.

Tilastokeskus teki vuonna 2002 Suomen ensimmäisen maahanmuuttajien elinolotutkimuksen. Tutkimukseen valittiin neljä maahanmuuttajaryhmää: venäläiset, virolaiset, somalialaiset ja vietnamilaiset. Tutkimuksen tulosten mukaan nämä neljä maahanmuuttajaryhmää selviävät suomalaisessa arjessa suhteellisen hyvin. Suomalainen hyvinvointivaltio osoittaa jälleen voimansa.

Myöhäinen aloitus

Suomalainen maahanmuuttopuumi käynnistyi myöhään eli vasta 1980-luvun lopulla. Tätä ennen Suomi oli saanut luovuttaa oman ylijäämäväestönsä työvoimaksi meitä kehittyneemmille teollisuusmaille – aluksi Amerikoihin ja Australiaan ja myöhemmin 1900-luvun puolivälistä lähtien Ruotsiin.

Suomi on ollut syrjässä suurista väestövirroista, eikä Suomeen ole koskaan rekrytoitu runsaasti ulkomaista työvoimaa. Kun muut länsimaat sulki rajansa 1970-luvun alussa ns. öljykriisin seurauksena, maahanmuutto Suomeen oli tuskin edes alkanut.

Suomen sukelletuneisuuden yhtenä syynä on maan geopoliittinen asema, jonka vuoksi ulkomaalaisia ja erityisesti pakolaisia pidettiin pitkään turvallisuusriskeinä. Arkaluonteisten idänsuhteiden

den vuoksi Suomen viranomaiset sulki rajat sodan jälkeen estääkseen Neuvostoliitosta pyrkivien pakolaisten tuloa.

Suomalaiselle maahanmuutolle on leimallista se, että useimmat ”uudet maahanmuuttajat” ovat pakolaisia kaukaisista maista ja naapurimaista tulleita suomalaista syntyperää olevia paluumuuttajia Virosta ja Venäjältä.

Buumista huolimatta maahanmuuttajin määrä oli vain 107 000 vuoden 2003 lopussa. Ulkomailla syntyneitä oli hieman alle 160 000 henkeä. Suurin ryhmä on venäläiset. Venäläisiä on noin 25 000; venäjää äidinkielenään puhuvia on yli 35 000.

Maahanmuuttajien vastaanotto ja elinolot

Uusi maahanmuutto Suomeen ei alkanut kovin ruusuisissa merkeissä, koska suomalaiset eivät saaneet aikaa valmistautua maahanmuuttoon. Kun ensimmäiset näkyvät maahanmuuttajat eli somalialaiset tulivat junalla Neuvostoliiton kautta 1991, he saivat aikaan pitkään vaikuttaneen somališokin. Somalialaiset tulivat yllätyksenä, eikä heitä osattu odottaa. Eikä šokista ole vieläkään täysin toivuttu – traumaattinen kokemus tulee edelleen jatkuvasti esiin yleisönosastoissa ja maahanmuuttoa koskeissa keskusteluissa.

Myöskään maahanmuuttajien vastaanoton mentaaliset edellytykset eivät olleet erityisen hyvät uuden maahanmuuton käynnistyessä 1980- ja 1990-luvun vaihteessa. Yksi syy on se, että maalaishöyhyys jatkui Suomessa varsin pitkään ja melko monet nykyihmiset ovat kokeneet köyhyyttä. Omasta köyhyydestä ei välttämättä seuraa, että tuntisi empatiaa muita kohtaan. Tämä kävi selvästi ilmi 1990-luvulla julkaistuista asennetutkimuksista.

Kielteiset asenteet maahanmuuttajia kohtaan

ovat usein liittyneet siihen, että maahanmuuttajien on koettu vähentävän hyvinvointivaltion resursseja ja niukkoja työpaikkoja kantaväestöltä. Työpaikkojen kadon estää kuitenkin se, että suomalaiset työmarkkinat on hyvin suojattu: ulkomaalaisen ei ole helppoa saada työlupaa, jos suomalaista työvoimaa on saatavissa.

Tilastokeskus teki vuonna 2002 etelän suurissa kaupungeissa (pääkaupunkiseudulla sekä Turussa ja Tampereella) laajan Maahanmuuttajien elinolotutkimuksen. Tutkimuksessa selvitettiin venäläisten, virolaisten, somalialaisten ja vietnamilaisten elinoloja. Tutkimuksen tuloksista käy ilmi, että maahanmuuttajat ovat melko tyytyväisiä asuntojensa kokoon ja ylipäättään Suomeen asuinympäristönä. Sen sijaan hyvin monet ovat pettyneitä työmarkkinoilla menestymiseensä.

Moni ei vielä ole saanut työnsyrjästä kiinni, vaikka maahanmuuttajien työllisyys paranee kaiken aikaa. Työhaluista se ei ainakaan ole kiinni, sillä Tilastokeskuksen tutkimuksen mukaan maahanmuuttajat arvostavat suuresti ansiotyötä. Niin venäläiset, virolaiset, somalialaiset kuin vietnamilaisetkin palkansaajat pitävät ansiotyötä erittäin tärkeänä elämänalueena jopa useammin kuin suomalaiset palkansaajat.

Työhön pääsyn mahdollisuudet ovat erityisen heikot, jos työnhakijalla ei ole riittävää suomen kielen taitoa ja ammattikoulutus on hankittu muualla kuin Suomessa. Työnsaantia heikentävät myös enakkoluulot, joita työnantaja voi tuntea vieraasta ympäristöstä olevaa työnhakijaa kohtaan.

Neljästä maahanmuuttajaryhmästä parhaiten ovat selvinneet virolaiset, ja virolaisten palkansaajien asema muistuttaa monilta osin suomalaisten palkansaajien tilannetta. Virolaisilla maahanmuuttajilla työsuhteiden määrä- ja osa-aikaisuus on jotakuinkin yhtä yleistä kuin suomalaisilla palkansaajilla, samoin koettu työttömyyden uhka. Kun työyhteisön arvostusta mitataan sillä, kuinka moni palkansaaja tuntee itsensä aina tai useimmiten työyhteisönsä arvostamaksi, juuri virolaisten keskuudessa tämä tunne on muita maahanmuuttajaryhmiä yleisempi ja jotakuinkin yhtä yleinen kuin suomalaisilla palkansaajilla.

Virolaiset pitävät myös palkkaansa jotakuinkin yhtä usein oikeudenmukaisena kuin suomalaiset palkansaajat. Virolaisten hyvä asema työelämässä voi selittyä muun muassa kielisukulaisuuden auttamasta hyvästä suomen kielen taidosta ja virolaisen kulttuurin läheisyydestä.

Integrointia työn avulla

Koska varsinainen työvoimasiirtolaisuus Suomeen on ollut melko vähäistä, on integraatiopolitiikka ollut erityisen keskeinen. Suomessa ja muissa Pohjoismaissa maahanmuuttajat on alusta saakka haluttu integroida työmarkkinoiden avulla.

Pohjoismaisen mallin universalismin hengessä maahanmuuttajien oikeudet tulee määritellä samoilla periaatteilla kuin kantaväestönkin, ja suuri osa resursseista jaetaan juuri työmarkkinoiden avulla. On kuitenkin selvää, että työmarkkinoiden tärkeyden korostamisen taustalla on myös moraalisia seikkoja, sillä erityisesti perinteisissä maalaisyhteisöissä omalla työllä hankittu leipä oli arvostetuinta. Lisäksi viranomaiset haluavat torjua kielteisten asenteiden syntymisen jo ennakolta, ja maahanmuuttajien työssäkäynnin uskotaan vähentävän syrjintää ja enakkoluuloja.

Ponnisteluista huolimatta maahanmuuttajien integrointi työmarkkinoiden kautta ei ole täysin onnistunut. Koska avoimilla työmarkkinoilla ei toistaiseksi ole ollut riittävästi maahanmuuttajatyövoiman kysyntää, on lähes 30 prosenttia maahanmuuttajista työttömänä. Tästä seuraa, että monia maahanmuuttajia integroidaan yhteiskuntaan sosiaalitukien ja tukityöllistämisen avulla.

Koulutus ei auta kaikkia

Työmarkkinoiden ovet eivät aina aukea niillekään, jotka ovat hyvin koulutettuja ja joiden tutkinto on Suomessa hankittu. Esimerkiksi somalialaiset, etenkin somalialaiset miehet, ovat opiskelleet ahkerasti, mutta edes suomalainen koulutus ei ole olennaisesti parantanut heidän asemaansa työmarkkinoilla.

Somalialaisten tilanne ei kuitenkaan ole yksioikaisen huono: työtä saaneet somalialaiset ovat varsin usein päässeet toimihenkilöammatteihin, he ovat hankkineet hyvän suomen kielen taidon ja muita useammin suomalaisen ammatillisen tai korkeakoulututkinnon sekä työskentelevät muita useammin koulutustaan vastaavassa työssä. Heidän työnsä on vaihtelevaa ja ruumiillisesti varsin kevyttä, ja erittäin usein he tuntevat olevansa työyhteisönsä arvostamia.

Töitä saaneet somalialaiset ovat todennäköisesti hyvin valikoituneita, Suomessa opiskelleita ja kielitaitoisia toimihenkilöitä. Maahanmuuttajien palveluihin liittyvät ”etnospesifiset” amma-

tit ovat somalialaisten keskuudessa varsin yleisiä. Näiden ammattien perusvaatimuksiin kuuluvat tietyn kielen ja kulttuurin hallinta sekä käytännössä usein kyseiseen etniseen ryhmään kuuluminen. Useimmat näistä ammateista ovat toimihenkilöammatteja, mutta niille on ominaista työsuhteiden epävakaus ja turvattomuus. Lisäksi myös ammattien ”etnisyys” aiheuttaa epävakautta ja vähentää liikkumismahdollisuuksia muihin tehtäviin.

Suomalaisuusvaje ja työvoimapula

Somalialaiset ovat saaneet runsaasti huomiota niin maahanmuuttotutkimuksessa kuin julkisessa keskustelussakin, ja he ovat kokeneet ”ensimmäisten ulkomaalaisten” aseman niin hyvässä kuin pahassa. Somalialaisten erityisasemalle on myös innokkaasti yritetty löytää selityksiä.

Useimmiten somalialaisten syrjinnän syiksi mainitaan rasismi ja muu epätasa-arvoinen kohtelu. Hieman sofistikoitumman selityksen mukaan somalialaisia vaivaa ”suomalaisuusvaje”, eivätkä he vielä ole löytäneet keinoa vajeen poistamiseen. Tähän mennessä somalialaiset ovat kokeilleet useita tarjolla olevia keinoja: he ovat hankkineet koulutusta, perustaneet järjestöjä ja ilmaisseet aina tilaisuuden tullen haluavansa sopeutua Suomeen mahdollisimman hyvin.

Toistaiseksi suurta läpimurtoa suomalaisten ja somalialaisten suhteissa ei ole tapahtunut, ja sitä saadaan odottaa ilmeisesti vielä pitkäänkin. Eräät tutkijat ovat kuitenkin kiinnittäneet huomiota työmarkkinoiden ja ”siviiliyhteiskunnan”

väliseen ristiriitaan: mustia afrikkalaisia syrjitään työmarkkinoilla, mutta heidät hyväksytään perhepiiriin avo- tai aviopuolisoina ja liitoista syntyneiden lasten vanhempina. Tämänkaltaiset havainnot ovat jääneet suomalaisessa keskustelussa taka-alalle, koska tutkijat ovat anglosaksisen teoriaperinteen ohjaamina kiinnittäneet päähuomion mustien itsestään selvänä pidettyyn torjumiseen.

Lopuksi

Somalisokista toivuttuaan Suomi on selvinnyt maahanmuutosta hyvin – Suomessa ei ole ollut samanlaisia levottomuuksia kuin esimerkiksi Hollannissa. Lisäksi asenteet ulkomaalaisia kohtaan ovat muuttuneet suvaitsevaisemmiksi. Siihen vaikuttaa se, että maahanmuuttajien enemmistö on asettunut asumaan eteläiseen Suomeen, erityisesti pääkaupunkiseudulle, jossa ulkomaalaisilmasto on muuta maata lämpimämpi. Toiseksi myös työmarkkinat ovat vähitellen avautumassa maahanmuuttajille, ja maahanmuuttajien työttömyys alenee kaiken aikaa.

Lähtöleveysuudessa suuret ikäluokat lähtevät joukkomitoin eläkkeelle, ja maahanmuuttajien työllisyys on jo paranemassa. Esimerkiksi Helsingissä suuri osa bussinkuljettajista on jo nykyisin maahanmuuttajia. On melko varmaa, että lähtöleveysuudessa valtiolta panee asennemuutokseen vauhtia, koska muutoin ulkomaalaiskielteisyydestä tulee taloudellisen kasvun este. Muuta asenteesi ajanmukaiseksi tai itket ja muut, halitus tulee lähivuosina viestittämään meille.

KIRJALLISUUS

MAAHANMUUTTAJIEN ELÄMÄÄ SUOMESSA. Toim. Seppo Paananen. Helsinki: Tilastokeskus, 2005

ULKOMAALAISET JA SIIRTOLAIUUUS 2003. Väestö 2004: 6. Helsinki: Tilastokeskus, 2004.